

Руслан ЗАБІЛИЙ

ПІДГОТОВКА ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАРШІВ І ПОСТОІВ РЕЙДУЮЧИХ ВІДДІЛІВ УПА

Рейд як спосіб ведення бойових дій відомий віддавна. Його використовували і диверсійні підрозділи різних армій, і регулярні війська. Але справжніми майстрами рейдів завжди були партизани.

В Українській повстанській армії рейди стали основною формою бойових дій. Вони мали і стратегічне, і оперативно-тактичне значення. Рейдували великі відділи, виконуючи особливі завдання, і підвідділи, рятуючись від ворожих облав та погонь, бо тривале перебування на одному місці було рівноцінним смерті.

Термін «рейд» у військовій літературі визначають як «стрімке просування і бойові дії у запіллі ворожих частин мобільних з'єднань або партизанських загонів [...] з метою завдати удару по живій силі і техніці противника, знищити його важливі об'єкти на маршруті рейду, дезорганізувати роботу зв'язку, пунктів керування і його запілля, порушити комунікації, посіяти паніку, відволікти від вирішення головних завдань»¹.

З тактичного погляду рейди є своєрідною формою партизанських дій під час руху тилами ворога, що поєднує засідки, наскоки, диверсії та пропагандистську роботу. Рейд – надзвичайно ефективний метод, оскільки дає змогу виконувати широкі завдання, здійснювати бойові акції на тих теренах, де противник найменше чекає повстанця і сподівається його діяльності².

У чому ж полягала суть завдань рейдуючих відділів УПА? Роман Шухевич – «Чупринка», «Чагар» з цього приводу писав: «В першу чергу це будуть цілі політично - пропагандивні й щойно на другому місці стоятимуть бойові [...]», – бо: «революція, яку приходиться здійснювати українському народові, є в першу чергу революцією політичною»³.

Про рейди у вужчому розумінні висловлюється політвиховник одного з Тактичних відтинків Микола Фриз – «Вернигора»: «Рейди були знаменитою школою для військового, політичного й виховного вишколу бійців і командирів, змушували винаходити та приміювати щораз нові методи й тактичні прийоми та збагачувати досвід

повстансько-підпільної боротьби. Вони скріплювали переконання, що в усяких умовах і в кожному терені боротьба з ворогом є можливою»⁴.

Рейди відділів УПА за їх значенням можна поділити на такі групи:

1. Пропагандистські рейди стратегічного значення теренами європейських держав (Польща, Чехословачина, Австрія, Румунія, Литва, Східна Прусія) та в області України на схід від основного терену дій УПА⁵.

2. Рейди оперативного значення зі специфічними завданнями. Наприклад, курінь «Верховинці» у квітні 1944 р. вирушив із Рогатинщини у Томашівщину і там діяв на «головній бойово – оборонній лінії р. Сян (Синява) – Грабовець (повіт Грубешів)»⁶ проти німців та польських і червоних партизанів. Із пересуненням польсько-радянського кордону на «лінію Керзона» дії куреня на р. Сян втратили доцільність через появу прикордонних військ НКВД, і у листопаді 1944 р. повстанці повернулися на свої терени у Воєнну округу (ВО) 3 «Лисоня»⁷.

З метою знищити недобитків червоного партизанського з'єднання М. Шукаєва 1 липня 1944 р. вирушив у рейд курінь «Скажені» з Тактичного відтинка (ТВ) 22 «Чорний Ліс» у ТВ 24 «Маківка»⁸. «Регенерувати терен і настрої в новій дійсності, здеморалізувати ворога ударом кількості і випробувати тактику груповости сил» мав загін, що рейдував у вересні-жовтні 1944 р. (6 сотень) із ВО 3 «Лисоня»⁹. Курінь «Чортківський» з цієї ж округи під час рейду по Буковині в листопаді-грудні 1944 р., крім пропагандистських і бойових акцій, мав здійснити ще й «бойову розвідку»¹⁰.

3. Рейди тактичного значення. Їх були сотні. Усі вони пов'язані з особливостями повстанської тактики в умовах постійної ворожої присутності в терені, коли доводилося рухатись, щоб не бути знищеним. Тому відділи завжди перебували в русі у межах свого Тактичного відтинка чи Воєнної округи.

⁴ Вернигора М. Про рейди УПА // Українська Повстанська Армія. Збірник документів за 1942-1950 рр. – Частина перша. – Видання ЗЧ ОУН, 1957. – С. 70.

⁵ Докладніше про закордонні рейди див.: В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословащини. – Львів, 2001; Шанковський Л. Українська повстанча армія // Історія українського війська. – Вінніпег, 1953.

⁶ Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто–Львів, 2001. – Т. 33: Тактичний відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Перемищина. – С. 64.

⁷ Там само. – С. 64–65.

⁸ Забілий Р. Нарис історії куреня «Скажені» // Український визвольний рух. – Львів, 2003. – Зб. 1. – С. 135.

⁹ Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто–Львів, 2001. – Т. 33: Тактичний відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Перемищина. – С. 73.

¹⁰ Там само. – С. 76.

¹ Советская военная энциклопедия. – Москва, 1979. – Т. 7. – С. 94.

² Хмель С. Ф. Українська партизанка. – Львів, 1993. – С. 103.

³ Чагар. Про рейди // Повстанець. – Ч. 4. – Березень 1945 // Літопис УПА. Нова серія. – Київ–Торонто, 1995. – Т. 1: Видання Головного Командування УПА. – С. 211.

У 1943–1945 рр., у час найбільшої активності УПА, в рейди йшли досить різні відділи – від чоти, або й менше, до загону.

Після вишколу на Буковому Берді (Перемищина) 24 вересня 1944 р. в Карпатський рейд вирушив загін Василя Мізерного – «Рена»¹¹ у складі 10-ти сотень, кінно-розвідувальної чоти та артилерійської ланки (2 гармати)¹² загальною чисельністю 1811 повстанців¹³. Рейди такими багаточисельними відділами є виключенням. Як правило, рейдували курені та сотні.

Роман Шухевич вважав, що найефективнішими є рейди, які здійснюють посилені чоти чисельністю 30–40 стрільців. Такий відділ, в умовах великої концентрації ворожих військ у терені, мав можливість вдало маневрувати, «кількістю своєї скорострільної зброї зможе [...], на випадок потреби, вибитися з ворожого оточення, а рівночасно легко [...] законспірувати свій рух і місце постою»¹⁴. Так, у липні 1943 р. Федір Воробець – «Верещака» з маленькою групою повстанців (у 25 стрільців) дійшов за 30 км від Києва. Правда, повертаючись у свої терени, підвідділ мав бої з німцями та червоними партизанами, тому з повстанців мало хто залишився живий¹⁵.

Досвід показав, що для великих рейдів найвигіднішою порою року є осінь, коли короткі дні та довгі ночі, а найважчою – зима. Узимку існує багато природних перешкод (сніг, морози), важко маскувати свою присутність у терені, відділам бракує можливостей для повноцінного відпочинку. Влітку рекомендувалося рейдувати в горах¹⁶. Згадані вище рейди відбувалися здебільшого восени або в середині літа – у найпридатніший для цього час.

У кожному рейді можна виокремити такі етапи: підготовка відділу, забезпечення маршу і постоїв, бойові та пропагандистські дії¹⁷, відпочинок після повернення на базу.

Розгляньмо докладніше етапи підготовки, маршу та постоїв відділу під час рейду. Функції штабу і командира передбачали загальне планування рейдів, бойову підготовку відділів та командирів,

проведення політично-пропагандивної роботи, санітарне забезпечення¹⁸. Планував рейди Головний військовий штаб (ГВШ)¹⁹, чи також Крайовий військовий штаб (КВШ), – узгоджуючи свої плани, залежно від значення та протяжності маршруту, з ГВШ. Підполковник Іван Бутковський – «Гуцул» зазначає, що підготовкою займалися штаби, проте, з огляду на обов'язки, які мали старшини для тактичних завдань, можна припустити, що саме вони безпосередньо виконували цю роботу. Скеровував її 1-й оперативний відділ ГВШ або КВШ²⁰.

У 1943 р. на Волині для рейдів спеціально формували окремі відділи, а в Галичині відправляли найбоєздатніші і найзагартованіші курені або сотні. Так, у квітні 1943 р. у ВО 3 «Турів» групи УПА-«Північ» за два тижні було сформовано курінь особливого призначення під командуванням Миколи Якимчука – «Олега». Він мав уперше здійснити рейд на схід, в області, де повстанський рух не був поширений. Колишній командир сотні В. Новак – «Крилатий» так пише про курінь «Олега»: «До нього давали тільки військово вишколених вояків і старшин та підстаршин, які мали вже деякий бойовий досвід»²¹. Лев Шанковський доповнює: «Вже сам зовнішній вигляд цих частин вливав духа бадьорості в маси. Населення бачило перед собою вишколені і дисципліновані військові відділи»²².

Ось як виглядала підготовка до рейду куреня «Скажені» в ТВ 22 «Чорний Ліс», за спогадами стрільця Василя Савчина: «У селах Грабівці, Глибокому, Хмелівці, Лесівці, Гринівці, Посічі та інших працювали шевські й кравецькі майстерні, які шили чоботи, військові мундири, білизну, мазепинки. Одночасно поправляли поношене взуття і мундири. Господарський підрозділ заготовляв продукти харчування, а також казани для польових кухонь. Вояки [...] приводили себе до порядку: підстригалися, милися в табірній лазні, проходили медичний огляд. Хворих відправляли до шпиталю. У таборі і на лісових галявинах йшов інтенсивний вишкіл»²³.

Підготовка – дуже важливий етап рейду. Недостатньо підготовлені рейди завжди закінчувалися невдало. Командир ВО 2 «Богун»

¹¹ Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1987. – Т. 14: Перемищина: Перемиський курінь УПА. – Кн. 2. – С. 41.

¹² Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто–Львів, 2001. – Т. 33: Тактичний відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Перемищина. – С. 67.

¹³ Содоль П. Українська повстанча армія, 1943–49. Довідник другий. – Нью-Йорк, 1995. – С. 67.

¹⁴ Чагар. Про рейди // Повстанець. – Ч. 4. – Березень 1945 // Літопис УПА. Нова серія. – Київ–Торонто, 1995. – Т. 1: Видання Головного Командування УПА. – С. 211.

¹⁵ Скорупський М. Туди, де бій за волю. – Київ, 1992. – С. 172.

¹⁶ Хмель С. Ф. Українська партизанка. – Львів, 1993. – С. 103.

¹⁷ Шитенко В. Рейди. – Київ–Львів, 1946. – С. 4 // Копія машинопису зберігається в Архіві Центру досліджень визвольного руху (далі – Архів ЦДВР).

¹⁸ Шитенко В. Рейди. – Київ–Львів, 1946. – С. 4–6.

¹⁹ Партизанка. (партизанський вишкіл). – С. 121 // Копія рукопису зберігається в Архіві ЦДВР.

²⁰ Бутковський І. Організаційна структура УПА // Українська Повстанська Армія. – Ч. 1. – Видання ЗЧ ОУН, 1957. – С. 6.

²¹ Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1984. – Т. 5: Волинь і Полісся. Німецька окупація. – Кн. 3. – С. 105.

²² Шанковський Л. Українська повстанча армія // Історія українського війська. – Вінніпег, 1953. – С. 677.

²³ Савчин В. Як ми взяли в полон німецького генерала // Слово народу. – 1997. – 6 вересня.

Петро Олійник – «Еней» 1 листопада 1943 р. відправив на Житомирщину курінь Василя Процюка – «Кропиви» у складі сотень «Бульби», «Бистрого» та «Буланого»; сотню «Гордієнка» – на Хмельниччину і сотню «Олега» – на Вінничину. Розпочавши рейд, «Кропива» розчленував свій відділ і разом із сотнею потрапив у засідку та отримав поранення. Його стрільці, розбігшись, повернулися на вихідне місце. Через брак харчів та зв'язку припинив рейд «Бульба». У перший же день масово стали дезертирувати стрільці із сотні «Буланого», а сам він, нарікаючи на командування, повернувся. За невиконання наказу сотенного «Буланого», бунчужного «Жука» та ще 24-х дезертирів після суду розстріляно. Не виконав завдання також «Гордієнка». Він вирушив у рейд хворим, а через два дні передав сотню «Яремі», а сам повернувся. Сотня потрапила в оточення, мала бої, проривалася і, переслідувана, без обозу, не маючи зв'язку прийшла у ВО 2 «Богун».

Тільки «Бистрий», розчленувавши сотню на чоти, дійшов до вказаної місцевості, де вів пропаганду серед населення. Більш-менш вдало прорейдувала сотня «Олега»²⁴.

Шеф штабу ВО 2 «Богун» Дмитро Казван – «Черник» підсумовував: «Рейд не вдався. Сотні, частинно розгубившись по терені, страшили для нас вартість боєвих одиниць. Відділи [...] повернулися в безладі з масою дезертирів, хворих і нарікаючих. Причиною цього, як подають командири, є густота німецьких опорних пунктів, тяжке прохарчування, маса сексотів, холодна пора, слабкий виряд (муніція і карти)»²⁵. Ці обставини спричинилися до невдачі лише частково, адже відділам групи «Захід» доводилося рейдувати й у важчих умовах. Основна причина – це низький рівень ідейної та бойової готовності стрільців і командирів. Саме це завжди відіграло найважливішу роль – і не лише під час рейдів. Повстанські правильники вимагали високого ступеня самопідготовки політвиховників та політичної підготовки відділів. Узгодивши з командиром відділу план виховної роботи, політвиховник мав провести зі стрільцями «гутірки для піднесення відповідного рівня поведінки»²⁶. Курінь «Підкарпатський» Павла Вацика – «Прута» із ТВ 22 «Чорний Ліс» та сотню «Булава» Володимира Гошки – «Мирона» із ТВ 24 «Магура», з огляду на важливість завдання, до рейду по Словаччині в серпні 1945 р., ідеологічно вишколював політвиховник ТВ 24 «Маківка» Григорій

Дулин – «Всеволод»²⁷. З цією метою розробляли спеціальні інструкції, як наприклад «Короткі вказівки для тих, що йдуть в рейд на Словаччину»²⁸.

Командир, спираючись на попередню розвідувальну інформацію, мав узгодити з тактичним старшиною і прокласти на малі маршрути рейду. Коли штаб вищого рівня визначався з часом початку відходу відділу, його командир віддавав наказ командирам сотень або чот про порядок просування підвідділів у терені, спосіб забезпечення безпеки маршу, зв'язки, умовні розпізнавальні знаки, сигнали та паролі, місце збору відділу на випадок розпорошення. Авангардний підвідділ бойового забезпечення отримував інформацію про розміщення і пересування сил ворога, місце і час початку маршу. Командир відділу повідомляв, яка з черги чота чи сотня має здійснювати бойову охорону, про час остаточної готовності відділу до маршу, а також віддавав розпорядження щодо забезпечення відділу харчами, амуніцією, медикаментами, способів маскування під час руху колони та на постоях. Отримавши розпорядження і накази, чотові та сотенні ще раз перевіряли готовність своїх підвідділів. Усувалося сліди таборування, оглядалось озброєння і спорядження, правильність обмотування ніг, зручність взуття та одягу. Тільки після цього командир вислав уперед бойове забезпечення та розвідку, зачитував відділові бойовий наказ про рейд, повідомляючи його мету і значення, а ройовим, чотовим і сотенним доводив до відома інформацію про час відходу відділу з табору, місця постю, порядок підвідділів у колоні, терен просування, інструкції на випадок раптового зіткнення з ворогом. Командир особисто ще раз оглядав відділ і віддавав наказ розпочинати марш²⁹.

Для безпеки маршу командир виділяв у передню охорону, тобто бойове забезпечення, 1/3 відділу³⁰ або 1/9³¹ – залежно від концентрації ворожих військ у терені³². Передня охорона мала убезпечувати відділ від несподіваного нападу. При зустрічі з ворогом вона мала стримувати його, зав'язавши бій, і цим самим дати можливість розгорнутися для оборони або наступу основним силам відділу. Зв'язкові мали своєчасно повідомляти командирові рейду про небезпеку та перешкоди на маршруті. В обов'язки передньої охорони входило також ведення ближньої розвідки. Для цього з її складу на зоруву віддаль у різних

²⁷ В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословащини. – Торонто–Львів, 2001. – С. 63.

²⁸ Там само. – С. 166.

²⁹ Хмель С. Ф. Українська партизанка. – Львів, 1993. – С. 103.

³⁰ Там само. – С. 103.

³¹ Шитенко В. Рейди. – Київ–Львів, 1946. – С. 10 // Копія машинопису зберігається в Архіві ЦДВР.

³² В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословащини. – Торонто–Львів, 2001. – С. 44.

²⁴ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Київ–Торонто, 1999. – Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943–1944. – Т. 2. – С. 345–347.

²⁵ Там само. – С. 346–347.

²⁶ Шитенко В. Рейди. – Київ–Львів, 1946. – С. 3–4. Копія машинопису зберігається в Архіві ЦДВР.

напрямок відправляли розшуки. Розшуки, рухаючись попереду колони, ретельно оглядали місцевість, підозрілі та небезпечні місця, де міг причаїтися ворог: рови, кущі, мости, кладки тощо. У разі небезпеки або природної перешкоди на умовний знак розшуку передня охорона негайно залагала, готова відкрити вогонь, одночасно попереджуючи весь відділ. Передня охорона просувалася в авангарді перед відділом на відстані 300 м удень і 100 м уночі.

Дослідник Сергій Ткаченко помилково вважає, що за передньою охороною (бойовим забезпеченням) рухався авангардний відділ, – а потім уже головні сили³³. Про таке шиккування, як бачимо, не йдеться ні в праці Степана Фрасуляка – «Хмеля» «Українська партизанка», ні в «Рейдах» «Щитенка» (прізвище та ім'я не відомі). Не пише про це у своєму дослідженні також і Володимир В'ятрович. Невідомий автор «Партизанки» (партизанського вишколу)» говорить про виділення зі складу передньої охорони (чолового забезпечення) «теренового відділу чоловічого забезпечення» у складі 10–20 стрільців та розшуків³⁴, але не згадує про авангардний відділ перед головними силами.

За головними силами на зоровій віддалі рухалася в ар'єргарді задня бойова охорона, чи забезпечення, яке також, тримаючись на віддалі 100–300 м, залежно від часу доби, висилала в різних напрямках розшуки для ведення ближньої розвідки. Задня охорона при відступі відділу мала знищувати дрібні групи ворога, не дати атакувати головні сили, щоб відділ мав можливість відірватися від переслідування. Цей ар'єргардний відділ ніс охоронну службу, виставивши чати, під час постою чи відпочинку головних сил³⁵.

Командир зі своїм почотом та зв'язковими перебував у середині колони на чолі головних сил. Біля себе тримав також підвідділи важкої зброї. У хвості колони за головними силами йшли обози, якщо вони були³⁶.

На практиці рейдуючі відділи не завжди додержувалися приписів правильників, а діяли з огляду на поточну ситуацію. У добре опанованому терені повстанці рухалися відкрито, не боячись ворога. 1 липня 1944 р. з с. Грабівка вирушив у рейд курінь «Скажені» колоною завдовжки до 10 км, у якій було 25 парокінних возів, наладованих усім необхідним. Повстанці йшли вдень, битими шляхами, через села, в тому числі і через райцентр Перегінськ³⁷. Командир ВО 4 «Говерля»

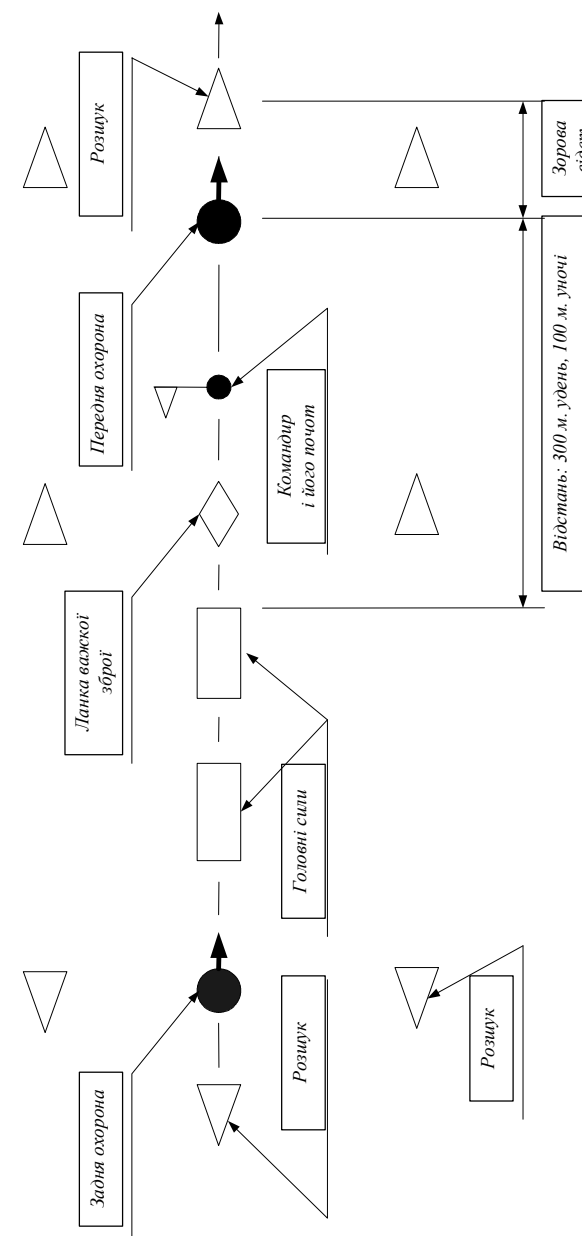

Схема шиккування відділу на марші під час рейду

³³ Ткаченко С. Повстанческа армия: тактика борьбы. – Минск–Москва, 2000. – С. 176.

³⁴ Партизанка (партизанський вишкіл). – С. 59 // Копія рукопису зберігається в Архіві ЦДВР.

³⁵ Хмель С. Ф. Українська партизанка. – Львів, 1993. – С. 105.

³⁶ Там само. – С. 106.

³⁷ Савчин В. Як ми взяли в полон німецького генерала // Слово народу. – 1997. – 6 вересня.

писав про зухвалий марш «Скажених»: «За поголосками, що кружляли по підкарпатських містечках, гірськими та підгірськими шляхами йшов на захід 15-тисячний більшовицький відділ, який прорвався через фронт. З Рожнятова втікали мадари, в Долині і Вигоді стояли в гострому поготівлі німецькі частини з майном навантаженням на машинах, готові кожної хвилини до втечі»³⁸. Німці зорієнтувалися в дійсному стані речей аж за тиждень від дня початку рейду, 6 липня 1944 р., й заходилися підтягувати сили, щоб блокувати шлях Синевидсько–Рожанка на Сколівщині³⁹.

Шляхами і через села йшов також загін «Лемківщина–Захід» під командуванням В. Мізерного – «Рена». Колона відділу розтягнулася на кілометри. В обозі було понад 200 коней, запряжених у вози зі зброєю, законсервованим у діжках м'ясом тощо. Загін рухався то по шосе над р. Стрий, то бічними дорогами і полями, зустрічаючи колони мадярів, які відступали. Ті дивувалися, що повстанці йдуть у бік фронту, в запілля більшовиків⁴⁰.

У ворожому терені повстанці рухалися максимально конспіративно – по ночах і малими підвідділами. В. В'ятрович наводить опис рейду по Чехословаччині сотні Володимира Щигельського – «Бурлаки» в липні 1947 р., який зробив Вацлав Славік: «Група переходила так, що залишала сліди, ніби проходило троє людей. Вночі вони прослизали нашими позиціями у формі довгої змії, тримаючись за руки. При необхідності, звертали ліворуч чи праворуч, або назад, звиваючись, як змія»⁴¹.

Тактично вправні відділи долали природні перешкоди, форсували автомобільні та залізничні шляхи. При цьому головна відповідальність лежала на передній бойовій охороні. Вона виставляла дві кулеметні застави на шляху у віддалі 200–300 м одна від одної. Під охороною застав головні сили, розгорнувшись у розстрільну (лаву), швидко перебігали перешкоду. Уздовж автомобільних та залізничних шляхів відділ маршував уночі, коли на них знижувалась інтенсивність руху.

Також застави виставляли, форсуючи гірські річки, коли відділ був особливо вразливим. Річки стрільці переходили по-двоє, тримаючись за руки, щоби встояти проти рвучкої течії. Болота переходили з допомогою провідників із місцевого населення, які добре орієнтувалися в терені⁴².

Що ж до маршового режиму, то відділи рухалися переважно вночі. Роман Шухевич писав: «Зрозумілою річчю є, що просування частин може відбуватися тільки вночі, а вдень тільки в лісних околицях, де не можна сподіватися зустрічі ані з ворогом, ані з цивільним населенням»⁴³. У темні ночі стрільці могли легко відбитися від відділу. Тому вояки із Військово-польової жандармерії (ВПЖ), призначені для цього командиром, пильнували, щоби ніхто не відстав. Аби не загубитися в темряві, повстанці трималися за мотузку чи одне за одного. Щоб краще бачити направляючого, йому на спину чіпляли шматок білої тканини або паперу⁴⁴.

Направляючий колони задавав темп маршу. Він рухався в передній охороні рівномірним кроком⁴⁵. Темп руху відділу був різний залежно від місцевості, часу доби та пори року. Колона на рівнині йшла зі швидкістю 3–4 км/год., в горах – до 1–1,5 км/год., а взимку, залежно від товщини снігового покриву, – від 2 до 0,5 км/год.⁴⁶ Темп руху падав, якщо у колоні були підводи, навантажені амуніцією, важкою зброєю, харчами. Це створювало додаткові труднощі, сковувало маневреність відділу. У горах стрільці самі несли важкі кулемети, легкі міномети, амуніцію, харчі та інше спорядження. Іноді для цього використовували в'ючних коней, на яких завантажували до 80 кг вантажу⁴⁷. Так, у Тухольці та Рикові на Сколівщині В. Мізерний – «Рен», готуючись продовжувати рейд горами, наказав залишити частину в'язу в селян, частину поховати у криївках, зокрема гармати й зайву амуніцію, а також деякі та чанки. На коней навантажили тільки тяжкі кулемети і міномети⁴⁸. Для несення вантажів із чоти виділяли службовий рій⁴⁹. Кожний повстанець ніс свій особистий в'яз, що без зброї важив 6 кг. Він складався з найнеобхідніших речей, щоби не сковувати повстанця в бою. В'яз включав плащ-намет, приладдя для ремонту взуття (кілки, дратву, шило та ін.), приладдя для ремонту одягу (голка, нитки, шматки тканини), амуніцію, недоторканий запас харчів – «залізну порцію». Усе це переносилося в наплечнику⁵⁰.

⁴³ Чагар. Про рейди // Повстанець. – Ч. 4. – Березень 1945 // Літопис УПА. Нова серія. – Київ–Торонто, 1995. – Т. 1: Видання Головного Командування УПА. – С. 213.

⁴⁴ Хмель С. Ф. Українська партизанка. – Львів, 1993. – С. 105.

⁴⁵ Там само. – С. 105.

⁴⁶ Подготовка разведчика. Базовая подготовка армейского спецназа ГРУ. / Под общ. Ред. А. Е. Тараса. – Минск–Москва, 1998. – С. 137–138.

⁴⁷ Хмель С. Ф. Українська партизанка. – Львів, 1993. – С. 20.

⁴⁸ Дмитрик І. Записки українського повстанця. – Львів, 1992. – С. 31.

⁴⁹ Хмель С. Ф. Українська партизанка. – Львів, 1993. – С. 105.

⁵⁰ Хмель С. Ф. Українська партизанка. – Львів, 1993. – С. 19.

³⁸ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – Кн. 2: Карпатська група «Говерля». – Львів, 1992. – С. 37–38.

³⁹ Савчин В. Як ми взяли в полон німецького генерала // Слово народу. – 1997. – 6 вересня.

⁴⁰ Дмитрик І. Записки українського повстанця. – Львів. – С. 31–32.

⁴¹ В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословаччини. – Торонто–Львів, 2001. – С. 113.

⁴² Хмель С. Ф. Українська партизанка. – Львів, 1993. – С. 105.

Майже після години безперервного маршу колона зупинялася на десятихвилинний перепочинок. Рух колони розпочинався з перевірки ройовими особового складу та спорядження, щоб ніхто нічого не залишив на місці зупинки. У горах відпочинки на 1–2 год. призначали після кожних 5–10 км шляху, на рівнині повстанці відпочивали довше після кожних 10–15 км⁵¹. Місця для цього старалися вибирати такі, щоб можна було організувати оборону, заховатися від спеки, дощу, холоду чи вітру, та поблизу джерела води.

Командир мав дбати про повстанців, слідкуючи, чи нема ознак втоми у відділі. Крім фізичного, повстанці часто переживали психологічне виснаження. Ознаками фізичної перевтоми є скляний погляд, шум в голові, спечені губи, пересихання в ротовій порожнині, біль у спині від носіння зброї, часте спотикання⁵². Психічне виснаження наступало після важких переходів та боїв, несподіваних ворожих засідок, через утрату друзів у бою. У таких випадках зі стрільцями працював політвиховник. Такі бійці, в міру можливості, довше спали, краще харчувалися. Іван Дмитрик згадує про подібні моменти так: «Ми всі були дуже втомлені, і дехто спав на ходу, вже було мабуть по півночі, коли прийшов наказ затримуватися в селах на квартири... Ми потрапили мов мертві на солому»⁵³. Повстанець Василь Мельник – «Яструб» із сотні «Хорти» згадував, що під час рейду на Сколівщину 1945 р. стрільці не витримували нервового напруження через бої, вороже переслідування, холод та голод, – і деякі «відбирали кулею собі життя»⁵⁴.

У таких умовах повстанці старалися відпочити хоча б добу. У цей час вони отримували підвищений пайок харчовою цінністю до 4000 ккал.⁵⁵ Перебуваючи в рейді, повстанці старалися носити з собою триденний запас харчів. Він складався із сухарів, в'яленого чи консервованого м'яса, цукру. Носити з собою зайвого вантажу стрільці не могли⁵⁶, тому господарська служба на чолі з бунчужним чи господарчим заготовляла харчі для відділу з допомогою теренової сітки. У загоні «Лемківщина–Захід» кожний стрілець мав «залізну порцію» – запас харчів, добре запакований у тканину та щільно зашитий. Її можна було використати тільки в екстремальній ситуації.

«Залізною порцією» включала сушену рибу, сухарі, м'ясні консерви, горох, сушені овочі⁵⁷.

Про здоров'я повстанців турбувалася санітарна служба. Під час рейду у відділі мав перебувати бодай один санітар із необхідною кількістю ліків та перев'язочного матеріалу⁵⁸. Запас ліків брали з огляду на тривалість рейду та можливість його поповнювати в терені⁵⁹.

Справно мали працювати зв'язки. Кур'єри та зв'язкові постійно перебували біля командира, готові щомиті передати підвідділам його наказ чи розпорядження. Накази передавали також пострілом, ракетами, свистком. Рейдуючі відділи, як рівно ж і інші бойові сотні, користувалися системою паролів, переходячи з одної теренової клітини ОУН до іншої. Це давало можливість уникати зіткнень із Самооборонними куштовими відділами (СКВ), адміністративними боївками, іншими сотнями. Тут також важливу роль відіграла розвідка. Крім ближньої, рейдуючий відділ вислав також дальню розвідку на відстань від 1 до 10 км⁶⁰. У курені «Скажені» розвідувальним підвідділом командував Михайло Штурмак – «Крук». Наприклад, він з розвідниками за два дні до приходу куреня з'явився в с. Церківна Долинського р-ну. Тут він зустрівся з місцевими підпільниками, які допомагали підготувати село до постою куреня та зорганізувати забезпечення харчами. 6 липня 1944 р. «Крук» у селі влаштував засідку на три німецькі вантажівки і захопив офіцера. Від нього розвідники дізналися про наміри ворога великими силами наступати на лісові масиви на Долинщині⁶¹.

У відділі «Рена» функції дальньої розвідки виконувала ВПЖ. Вони «посувалися кілька кілометрів перед» відділом, заходили до сіл і збирали «інформації від місцевих розвідок, які діяли бездоганно. Вони знали про все і ніякий рух ворога не минав їх уваги»⁶².

Перед приходом головних сил на постій терен перевіряли саме розвідники. Передня охорона оглядала околиці та крайні хати села, де мав зупинитися відділ⁶³. Якщо ворога не було, повстанці заходили в село, нікого не випускаючи з хат із міркувань конспірації аж до моменту відходу. Під час рейду повстанці не мали перебувати в

⁵¹ Дмитрик І. Записки українського повстанця. – Львів, 1992. – С. 31.

⁵² Чагар. Про рейди // Повстанець. – Ч. 4. – Березень 1945 // Літопис УПА. Нова серія. – Київ–Торонто, 1995. – Т. 1: Видання Головного Командування УПА. – С. 212.

⁵³ Дмитрик І. Записки українського повстанця. – Львів, 1992. – С. 32.

⁵⁴ Спогади Мельника Дмитра – «Яструба», записані в м. Долина Івано-Франківської області 23.05.1997 // Архів ЦДВР.

⁵⁵ Ткаченко С. Повстанческая армия: тактика борьбы. – Минск–Москва, 2000. – С. 181.

⁵⁶ Партизанка (партизанський вишкіл). – С. 58 // Копія рукопису зберігається в Архіві ЦДВР.

⁵⁷ Хмель С. Ф. Українська партизанка. – Львів, 1993. – С. 104.

населених пунктах більше доби⁶⁴. Часто постої робили у важкодоступних лісових нетрях, гірських ущелинах тощо. Звичайно, це були умови таборування далекі від ідеальних. Іван Дмитрик наводить чимало таких прикладів. «Через близькість ворога, вогнища не дозволено палити. Ми майже цілий час лежали на замерзлій і вкритій снігом землі, закуцюбнувши від зимна»⁶⁵. «Ми розтаборилися в лісі на горі. Вітер був дуже сильний, і холоднеча була неймовірна. Ми були потомлені і невиспані після цілонічного маршу, але спати ніхто не міг. Вогнів розкладати нам не дозволено. Щоб цілком не задубіти від зимна, ми тупцювали між смереками, але холод паралізував нас усе більше і більше. Тільки за кілька годин, коли верхи гір зайшли мрякою, нам дозволено розкласти вогнища»⁶⁶.

Під час постоїв, за будь-якої погоди і часу доби, відділ виставляв застави у найнебезпечніших місцях, звідки міг напасти ворог. Застави мали першими вступати в бій, щоб головні сили встигли розгорнутися для наступу, підготуватися до оборони чи відступити. Від пильності застави залежало життя стрільців та доля відділу. 17 вересня 1944 р. загін (6 сотень) під командуванням Омеляна Польового – «Остапа» з ВО 3 «Лисоня» стояв постом у с. Поручин. Несподівано на застави наскочили більшовики. Повстанці, що були на заставах, належали до слабого відділу, вони не витримали натиску і впустили ворога на місце постом головних сил. Відділ був змушений вступити в затяжний бій, у якому повстанці мали 3 убитих та 7 поранених, а більшовики – 150 убитих⁶⁷.

Організувати постій у населеному пункті, де діяла сітка ОУН, завжди було легше, ніж у теренах слабо опанованих, а надто у зовсім не заторкнутих визвольним рухом. Максим Скорупський – «Макс» згадує, що на Житомирщині в селах, де не чули про повстанців, населення тікало від них, «як від татар»⁶⁸. Зіткнувшись із такою поведінкою, «Макс» наказав оточити одне із сіл, що було на шляху куреня, і залишитися там на постій. «Спочатку селяни до нас лише приглядалися й не можна було з ними нав'язати розмови. Всі боялися розповідати й висловлювати перед нами свою думку, але перед відходом, коли вони побачили, що ми свої люди та ще добре поводимося й нічого не реквізуємо з харчів», стали жалітися на червоних

партизанів⁶⁹. Украй залякане німцями та червоними партизанами населення з довірою і надією ставилося до повстанців, допомагало їм.

Отже бачимо, що для успішного рейду треба було провести титаничну підготовчу роботу – і то за обмежених матеріальних ресурсів, браку вишколених стрільців та командирів. Тільки усвідомлення високої місії визволення від ворога, ідейність, витривалість і вірність присязі спонукали стрільцтво у неймовірно складних умовах виконувати покладені на нього завдання. Рейди для визвольного руху мали передовсім велике політичне значення, бо давали змогу охопити більші райони, донести інформацію про боротьбу в Україні за кордон. У тактичному плані проведення рейдів було виявом військової майстерності повстанців та командирів. Рейди змушували ворога перебувати в постійній психологічній напрузі, тримати великі гарнізони по населених пунктах, залучати до своїх операцій значні військові сили й технічні засоби за незначної їхньої результативності.

⁶⁴ Ткаченко С. *Повстанческая армия: тактика борьбы*. – Минск–Москва, 2000. – С. 213.

⁶⁵ Дмитрик І. *Записки українського повстанця*. – Львів, 1992. – С. 46.

⁶⁶ Хмель С. Ф. *Українська партизанка*. – Львів, 1993. – С. 49.

⁶⁷ *Літопис Української Повстанської Армії*. – Торонто–Львів, 2001. – Т. 33: Тактичний відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Перемищина. – С. 74.

⁶⁸ Скорупський М. *Туди, де бій за волю*. – К., 1992. – С. 175.

⁶⁹ Скорупський М. *Туди, де бій за волю*. – К., 1992. – С. 175.